

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 1 juni 2021

Mål nr

B 6041-20

PARTER

Klagande

VPH

Ombud och offentlig försvarare: Advokat SH

Motparter

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. MO

Ombud: Advokaterna MN och KB

SAKEN

Mord

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2020-10-16 i mål B 2731-20

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på så sätt att påföljden bestäms till fängelse i 13 år.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

Högsta domstolen förordnar att sekretessbestämmelserna i 21 kap. 1 § och 35 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsätta att vara tillämpliga på uppgifterna i filmmaterialet från polisens kroppskamera, bilderna på den avlidne i protokollet från brottsplatsundersökningen (tingsrättens aktbilaga 33) samt fotografierna från den rättsmedicinska obduktionen (tingsrättens aktbilaga 35 s. 77–89), som lagts fram vid Högsta domstolens huvudförhandling inom stängda dörrar.

SH ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av VPH i Högsta domstolen med 99 471 kr. Av beloppet avser 49 163 kr arbete, 25 110 kr tidsspillan, 5 304 kr utlägg och 19 894 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

VPH har yrkat att Högsta domstolen ska bedöma gärningen som dråp eller, i vart fall, sätta ned längden på fängelsestraffet.

Riksåklagaren och MO, som biträtt åtalet även i Högsta domstolen, har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. VPH dömdes i tingsrätten och hovrätten för mord. Gärningen bestod i att hon tilldelade TO två knivhugg, dels ett hugg i den vänstra delen av bröstkorgen med penetration av hjärtat, dels ett genomgående hugg i hans arm.

Hugget i bröstkorgen orsakade TOs död genom förblödning. Både tingsrätten och hovrätten fann att VPH hade handlat med likgiltighets uppsåt. Påföljden bestämdes av domstolarna till fängelse i sexton år.

2. Högsta domstolen har med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit utrett avseende det faktiska händelseförloppet och uppsåt meddelat prövnings-tillstånd i fråga om påföljd.

Prejudikatfrågorna

3. Prejudikatfrågorna gäller längden på det tidsbestämda fängelsestraffet vid mord och betydelsen av sådana billighetsskäl som anges i 29 kap. 5 § brottsbalken.

Den rättsliga regleringen

4. Enligt 3 kap. 1 § brottsbalken döms den som berövar annan livet för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska det, enligt den lydelse av paragrafen som har gällt sedan den 1 januari 2020, särskilt beaktas om gärningen har föregåtts av nog-grann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. Är brottet med hänsyn till de omständigheter som har föranlett gärningen eller annars att anse som mindre grovt, döms enligt 3 kap. 2 § för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.

5. Utgångspunkten är alltså att uppsåtligt dödande ska bedömas som mord. För att gärningen ska rubriceras som dråp krävs det att omständigheterna vid en samlad bedömning framstår som klart förmildrande. (Se ”Mordet i Solursparken” NJA 2016 s. 809 p. 7–9, även ”Bajonettmordet” NJA 2013 s. 376 p. 24 och 28.)

6. I 29 kap. 1 § brottsbalken anges att det vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter och motiv som han eller hon har haft. Det ska vidare tas hänsyn till om det finns försvårande respektive förmildrande omständigheter (29 kap. 2 och 3 §§).

7. Det finns även utrymme för att vid straffmätningen beakta, i mildrande riktning, omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller dennes handlande efter brottet, s.k. billighetshänsyn. De anges i nio punkter i 29 kap. 5 §. Till exempel ska beaktas om den tilltalade efter förmåga har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet (punkten 4) och om han eller hon har angett sig själv eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet (punkten 5). Det ska vara möjligt att beakta också någon annan omständighet som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar (punkten 9); det ska då vara fråga om ett förhållande som är i princip likvärdigt med och lika tungt vägande som de tidigare uppräknade omständigheterna enligt punkterna 1–8. De mer regelmässiga följderna i form av sociala reaktioner som drabbar den som döms till straff ska emellertid inte beaktas. (Se prop. 1987/88:120 s. 96.)

Det tidsbestämda straffet för mord efter 2020 års ändringar

8. Som utgångspunkt har mord ett straffvärde motsvarande sexton års fängelse, om det vid brottet sammantaget varken finns några försvårande eller några förmildrande omständigheter. För att påföljden ska bestämmas till ett längre tidsbestämt fängelsestraff måste omständigheterna vara försvårande, dock utan att vara av det slaget att de bör föranleda livstids fängelse. (Se ”Mordet med kökskniven” Högsta domstolens dom den 26 februari 2021 i mål B 4914-20 p. 36.)

9. Frågan är då i vilka typsituationer som fängelsestraffet för mord ska kunna sättas under sexton år. Enligt Högsta domstolens praxis före 2020 års lagändring var utgångspunkten ett fängelsestraff på fjorton år. Det ansågs då att straffet normalt skulle bestämmas till tolv år när omständigheterna sammantagna i någon mån talade för ett lägre straff, medan ett straff som stannade vid tio år normalt förutsatte omständigheter som var förmildrande. (Se ”Bajonettmordet” p. 29 och 30.) En sådan ordning byggde alltså på en utgångspunkt som låg mitt i det tidsbestämda intervallet.

10. Att utgångspunkten numera är sexton år hänger samman med att livstidsstraffet efter lagändringen kommer att dömas ut i fler fall där straff enligt tidigare rättspraxis stannade vid tidsbestämt fängelse på den övre delen av straffskalan. Detta får verkningar även vid tillämpning av den tidsbestämda delen av skalan (se ”Mordet med kökskniven” p. 35 och 36).

11. När ett straff under sexton år är aktuellt, ska det tas hänsyn till att gränsen mellan mord och dråp inte är tänkt att ändras genom den nya lydelsen av mordparagrafen. I lagmotiven framhålls att hela straffskalan även fortsättningsvis ska användas vid straffmätningen. (Se prop. 2018/19:138 s. 29 f. och 32, jfr prop. 2008/09:118 s. 28 och prop. 2013/14:194 s. 29.)

12. Detta måste så förstås att ett straff på tio år även i fortsättningen ska kunna dömas ut för mord och att den allra nedersta delen av mordstraffskalan ska tillämpas på samma sätt som hittills. När omständigheterna är förmildrande ska straffet därför även fortsättningsvis normalt bestämmas till tio års fängelse (jfr ”Mordet i Solursparken” p. 15).

13. Att utgångspunkten för straffmätningen numera är sexton år innebär att en större differentiering behöver göras inom den del av straffskalan som ligger mellan tio och sexton år. Det är fråga om sådana fall som hittills har beskrivits så, att omständigheterna sammantagna ”i någon mån” talar för ett lägre straff än utgångspunkten fjorton år och som vanligen har ansetts ha ett straffvärde

motsvarande tolv år. I en del av dessa fall finns det anledning att i stället åsätta gärningen ett högre straffvärde än tolv års fängelse.

14. Vid bedömning av i vilka fall så bör ske, får det betydelse att 2020 års lagändring främst har syftat till att skärpa straffen för de mordfall som tidigare bedömts ha ett straffvärde på femton år eller däröver. Lagändringen får ändå följdverkningar även för den lägre delen av den tidsbestämda straffskalan. (Jfr prop. 2018/19:138 s. 29 f.) Följdverkningarna måste dock bli allt mindre påtagliga ju mer omständigheterna i förmildrande riktning avviker från straffvärdet sexton år.

15. Sådana fall som hittills ansetts ha ett straffvärde motsvarande tolv års fängelse bör därför i många fall även i fortsättningen kunna bedömas på samma sätt. I en del fall finns det emellertid – som en följd av lagändringen och för att möjliggöra en nyanserad straffmätning – skäl att bestämma straffvärdet till fjorton år. Det gäller sådana fall där omständigheterna sammantaget – vid en avvägning mellan förmildrande och försvårande inslag – enbart i mera begränsad omfattning talar för ett lägre straff än sexton år.

Straffvärdesänkande omständigheter

16. Straffvärdesänkande omständigheter är framför allt sådana som anges i 29 kap. 3 § brottsbalken. Exempel på sådana omständigheter är att gärningen berott på någons kraftigt provocerande beteende (p. 1), att gärningen begåtts under påverkan av en psykisk störning (p. 2) eller att gärningen begåtts i en nödvärnssituation, men varit uppenbart oförsvarlig (p. 5). Även andra omständigheter kan emellertid få betydelse för den helhetsbedömning som ska göras. Som exempel kan särskilt pekas på sådant som att händelseförloppet har varit hastigt och föregåtts av ömsesidigt bråk, att den tilltalade i den uppkomna situationen haft svårigheter att besinna sig eller att gärningsmannen annars har agerat impulsivt i en pressad situation.

17. Enbart frånvaron av omständigheter som enligt 3 kap. 1 § andra meningen brottsbalken kan utgöra skäl för livstids fängelse eller som annars utgör försvårande omständigheter med hänsyn till exempelvis gärningsmannens avsikter eller motiv kan emellertid inte ses som förmildrande. Det är en annan sak att en försvårande omständighet kan vägas upp av flera förmildrande omständigheter så att den samlade bilden ger en övervikt åt det förmildrande hållet.

Billighetsskäl och straffmätningen vid mord

18. Det finns i grunden anledning till en viss restriktivitet vid användningen av billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken så att tillämpningen inte medför risker för en oenhetlig praxis. Det krävs därmed att billighetsskäl har viss tyngd för att en strafflindring ska kunna medges. (Se prop. 1987/88:120 s. 90 och prop. 2014/15:37 s. 38.)

19. När det väl konstaterats föreligga billighetsskäl som ska beaktas vid straffmätningen måste de dock tillåtas få ett märkbart genomslag. Allmänt gäller att reduceringen av straffet bör vara beroende av den straffvärdenivå som det aktuella brottet eller brottsligheten ligger på och av billighetsskälens styrka och art. Rör det sig om mycket höga straffvärden kan det bli aktuellt att mer påtagligt reducera ett fängelsestraff. Vid kortare fängelsestraff bör reduktionen dock begränsas till en eller annan månad. (Jfr prop. 2014/15:37 s. 39 och Martin Borgeke m.fl., Att bestämma påföljd för brott, 3 uppl. 2016, s. 223.)

20. Förekomsten av starka billighetsskäl kan medföra att påföljden för ett mord, som annars skulle medföra livstids fängelse, i stället bestäms till ett tidsbestämt straff i den översta delen av den tidsbestämda delen av straffskalan. Inom ramen för de tidsbestämda straffen för mord är straffvärdenivån allmänt sett så hög att billighetshänsynen kan medföra en reduktion av straffet med ett år. För att sådana hänsyn ska kunna föranleda en ännu större

reduktion, måste krävas att det rör sig om mycket starka billighetsskäl eller flera olika billighetsskäl som sammantaget har avsevärd styrka.

Bedömningen i detta fall

Allmänt om parternas relation

21. VPH och TO hade haft en relation och varit tillsammans sedan hösten 2019. Vid tidpunkten för gärningen, den 22 april 2020, bodde de sedan en kort tid tillsammans i VPHs lägenhet där gärningen begicks.

22. Deras relation var inte bekymmersfri; VPH och TO hade utövat våld mot varandra och det fanns inslag av svartsjuka och överdrivet kontrollbehov. Det finns uppgifter om att VPH ville avsluta relationen, men att TO ville att den skulle fortsätta.

Det närmare händelseförloppet

23. På kvällen den 21 april drack VPH och TO vin och spelade tärning. Under natten började de gräla. Utredningen visar att TO fram emot morgonen gjorde sökningar i sin egen telefon på nummer som fanns i VPHs telefon. Det har också framgått att VPH efter händelsen hade hudavskrapningar, hudblödningar och blåmärken på halsen samt blåmärken vid höger öga. Vad VPH uppgett om att TO vid tillfället uppvisade ett kontrollerande beteende mot henne och även utövade visst våld får mot den bakgrunden godtas.

24. Omkring kl. 6 på morgonen den 22 april knivhögg VPH TO två gånger med en tandad brödkniv. De närmare omständigheterna är dock oklara, och det har inte kunnat klarläggas var i lägenheten som knivhuggen utdelades. Eftersom TOs blod senare påträffades på flera ställen i lägenheten, kan det dock hållas för visst att han efter knivhuggen rörde sig mellan olika delar av lägenheten.

25. Knivhuggen ledde till två sticksador, varav skadan i armen var genomgående och skadan i bröstet, som nådde hjärtats högra kammare, var djupgående och föranledde att TO avled.

26. Klockan 06.04 ringde VPH till SOS Alarm. Hon uppgav att hon behövde en ambulans och att hon hade ”knivat” TO, som blödde kraftigt. I bakgrunden hörs en röst som måste komma från honom. När polisen några minuter senare kom till platsen inleddes hjärt- och lungräddning. De livsuppehållande åtgärderna fortsatte när ambulans kom till platsen cirka kl. 06.20 men avslutades kort därefter och TO konstaterades vara avliden.

27. Av det rättsmedicinska utlåtandet och förhöret med rättsläkaren framgår att det sannolikt rörde sig om enstaka minuter från knivhuggen tills TO blev medvetslös och ytterligare ett par minuter innan han avled.

28. Det har både genom samtalet med SOS Alarm och vittnesmålen från poliserna som anlände till platsen framkommit att VPH var chockad och panikslagen av vad som inträffat.

29. VPH var vid gärningen gravid. Barnet föddes under den tid som hon var häktad i målet och omhändertogs för fosterhemsplacering omedelbart efter födseln.

Högsta domstolens slutsatser

30. I avsaknad av närmare utredning om vad som föregick knivhuggen får bedömningen ske med utgångspunkt i vad VPH har uppgett, dvs. att knivhuggen föregicks av att TO uppvisade ett kontrollerande beteende mot henne och även utövade visst våld, dock av förhållandevis begränsad omfattning. Det har varit fråga om ett relativt hastigt gärningsförlopp, där det dödliga våldet har varit kortvarigt. Utifrån angreppssättet och knivens beskaffenhet får angreppet dock anses präglad av viss brutalitet.

31. Någon nödvärnssituation har inte förelegat. Vad som har framkommit ger inte heller anledning att anta att knivhuggen har föregåtts av någon provokation av sådant slag som kan utgöra en förmildrande omständighet enligt 29 kap. 3 § första stycket 1 brottsbalken. Vid en helhetsbedömning av gärningen bör dock beaktas att den har skett i anslutning till ett handgemäng där VPH har fått vissa skador (se p. 23).

32. VPH har agerat impulsivt och säkerligen förhastat när hon utdelade knivhuggen. Även om hon efteråt visat djup ånger över vad hon hade gjort, har hon i gärningsögonblicket varit likgiltig inför att TO skulle dö.

33. Riksåklagaren har som en försvårande omständighet åberopat att VPH och TO har levt tillsammans i den lägenhet där mordet ägde rum. Deras förhållande har emellertid varit relativt nytt och de har endast bott tillsammans några månader. Den nu angivna omständigheten bör därför i detta fall inte tillmätas någon mer påtaglig betydelse i svårhetshänseende.

34. Vidare har riksåklagaren åberopat att det föreligger försvårande omständigheter i förhållande till TOs son A, som till följd av brottet förlorade sin pappa genom en annan närståendes handlande. Riksåklagaren har åberopat bestämmelsen i 29 kap. 2 § första stycket 8 brottsbalken, dvs. att brottet har varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Bestämmelsen tar emellertid sikte på brott av en närstående som begås mot barnet självt eller som sker i närvaro av barnet (se prop. 2002/03:53 s. 71 och 111 samt NJA 2005 s. 712). Den kan inte utsträckas till att omfatta alla brott där ett barn drabbas av en närståendes handlande.

35. Omständigheterna vid gärningen är inte sammantaget så klart förmildrande att gärningen ska bedömas som dråp (se p. 5). VPH ska därför dömas för mord. Frågan är då vilket straffvärde gärningen har.

36. Vid en avvägning mellan de förmildrande och försvårande inslagen får de förmildrande ändå anses väga över, dock endast i mer begränsad omfattning. Straffvärdet motsvarar därmed fängelse i fjorton år (se p. 15).

37. Förutom omständigheterna vid själva gärningen ska också billighetshänsyn enligt 29 kap. 5 § brottsbalken beaktas. Av särskild betydelse är att VPH omedelbart efter gärningen har försökt rädda TO genom att ringa efter ambulans (se första stycket 4). Det bör också beaktas att hon redan i samtalet med SOS Alarm har erkänt att det var hon som knivhögg TO (se första stycket 5). I sammanhanget bör vidare i någon mån beaktas att VPH efter gärningen fick reda på att hon var gravid och att hon blev tvungen att lämna barnet i från sig omedelbart efter dess födelse (se första stycket 9). Med hänsyn till det nu sagda ska straffet sänkas med ett år i förhållande till straffvärdet (se p. 20).

38. Hovrättens domslut ska därför ändras på så sätt att fängelsestraffet bestäms till fängelse i tretton år.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff, Sten Andersson, Eric M. Runesson och Stefan Reimer (referent).
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotta Hallgren.